

tion from the family (community). The feature distinguishing the laments from keenings is that human death is based on the principles of Christian morality – with faith in afterlife and the absolute authority of God. In keenings, mourning for the deceased reflects pagan traditions.

It was discovered that the poetic style of folk keenings had an effect on other folklore works – wailings and dumas. In laments as well as wailings, not individual, but collective, social expression of sorrow is reflected.

The author notes that both in dumas and laments the elevated style (notwithstanding the tragedy of the fact) and lyrical narration are used. The relationship of poetic style of dumas and laments is noticeable in the dumas about the heroic struggle of Ukrainians against the Turkish aggressors and the Polish gentry. The creators of dumas mourned the death of the Cossack leaders; they were grieving over the destiny of their captive nation. Both the dumas and the laments often had a recitation character.

In this paper the author argues that national folk genres had a powerful influence on the formation and development of the literary genre of lament.

Keywords: lament, keening, wailings, dumas, genesis of the genre, poetics.

УДК 82-311.6'06:821.161.2.09

О. Савич, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРІЮ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ РОМАНІ: УКРАЇНСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС

Представлено теорію жанру історичного роману доби постмодернізму у перспективі сучасних українських досліджень, здійснених упродовж останніх двох десятиліть. Виділено ряд атрибутивних рис постмодерністського історичного роману та способів моделювання історії в сучасній художній прозі.

Ключові слова: історія, історичний роман, постмодернізм, сучасне українське літературознавство.

Науковий інтерес до способів репрезентації й моделювання історії в літературних творах є одним з актуальних векторів літературознавчих досліджень. Це пов'язано з тим, що актуалізація історії в романістиці зазнає поступових модифікацій, які потребують належного фахового аналізу та відповідної концептуалізації. Як відомо, параметри класичного історичного роману вальтерскоттівського типу, що формуються у добу Романтизму, видозмінюються в літературі модернізму й далі трансформуються у контексті постмодерністських тенденцій деконструкції жанру, іронії, пародіювання, зміщення аксіологічних домінант. Як наслідок, історичну прозу у ХХ–ХХІ ст. в окремих випадках визначають уже як історіографічну, у якій фікціональне та фактуальне набувають рівноправного статусу. Варто зауважити, що, попри появу сучасних експериментальних модифікацій історичної прози, актуальним досі залишається той її тип, який умовно вважають класичним (на кшталт історичних романів ХІХ ст. – творів В. Гюго, А. де Віньї, Стендаля, А. Дюма тощо). Подібні романи, однак, за своїми поетикальними властивостями не виходять за межі масової, чи то пак жанрової літератури. Тож, на нашу думку, особливої уваги заслуговують саме сучасні постмодерністські підходи до модифікації історії, авторські стратегії й тактики її репрезентації в романі. **Мета цієї розвідки** – прослідкувати концептуалізацію постмодерністського історичного роману як жанру на матеріалі досліджень (монографій, дисертацій, статей) вітчизняних літературознавців, здійснених упродовж двох останніх десятиліть.

На думку Т. Бовсунівської, концепт "історичного роману" не може вважатись терміном, позаяк відсутнє унормоване, всеохопне визначення його жанрової структури. Дослідниця зазначає: "... діахронічні можливості жанру не є безмежними; при написанні твору історичної тематики письменник використовує ті чи інші документи, матеріали описуваної доби, а отже можемо зробити висновок, що хронологічні межі історичного роману мають певну визначеність, яка мотивується наявністю чи відсутністю документів віддаленої доби. Фентезі починається там, де завершується історичний роман. Межею історичного роману є документалізована хронологія історії" [1, с. 402]. До основних ознак інваріанту історичного роману належать, перш за все, історизм і наявність історіографічних включень. До того ж історичний роман здатний вбирати в себе попередні літературні коди: традиції роману готичного, сімейно-біографічного, авантюрного, роману виховання [1, с. 408].

Принагідно до питання про постмодерністські варіанти історичної прози Т. Бовсунівська зазначає, що в цю добу виникають альтернативні історичні жанри, які постають цілковитим протиставленням класичному історичному романові: "Історичний жанр не вмер. Він змінився до невпізнання, але не загинув у лабіринті постмодерних форм. Сучасна альтернативно-історична проза вже конкурує не з жанром роману як таким, а з фентезі, яке є формою перетворення самої ідеї "романного". Маючи на меті ліквідацію історичної безграмотності, альтернативно-історична проза повинна бути більше заглиблена у сокрівенні факти історії, які відкриваються не всім" [1, с. 411]. Дослідниця наводить такі можливі варіанти модифікацій, як історико-політичний детектив, роман альтернативної історії, історико-біографічний, історичний реалістичний роман. Актуальним також є термін "історіографічний метароман", у якому детальне зображення історичної епохи корелює з виразною фікціональністю тексту, акцентується вигаданість оповіді: "Історіографія та література в такому романі поєднуються в оновленій якості – вигаданої ситуації. <...> автора починають вабити не відомі вагою події минулого, не видатні постаті, не історія, а малі історії, власне коріння, історії працюючих, родоводу, які часто не фіксувалися в писемних свідоцтвах і підручниках" [1, с. 413]. Історіографічний метароман, відтак, актуалізує ідею тяглого зв'язку між минулим та сучасністю і повсякчас нехтує зображенням культових і визначальних періодів, подій чи реальних постатей: "Діахронічна межа постмодерного історичного роману більше не залежить від документованої історії людства" [1, с. 414].

Н. Сизоненко відзначає, що ризоматичність, тобто розгалуженість і децентрованість структури, постаючи однією з ключових характеристик постмодерністського тексту, зумовлює також і своєрідність актуалізації історії в таких творах. Дослідниця зауважує: "Історія в такій парадигмі складається з трищин, розламів, провалів, порожнеч. Вона стає поліцентричною, ламається, рветься, плине декількома різнорідними струменями. <...> історія – це зона ризику, а не провісниця майбутнього" [6, с. 157]. Для найменування нового типу історичної прози, як вважає Н. Сизоненко, рівноцінно та синонімічно можна послуговуватися термінами "історіографічна металітература" (термін належить Л. Гатчієн) і "постмодерністський історичний роман" (поняття, запропоноване Б. МакГейлом). Характерною для такої прози є авторська спроба занурення у глибини як індивідуальної, так і колективної пам'яті, що на

рівні композиції тексту може виявлятися через аналепсиси, хронозрушення, змішування часових пластів [6, с. 158]. Однією з моделей хронозрушення у постмодерністському історичному романі постає занурення персонажів в оніричні стани, завдяки яким вони переносяться в минуле. Такі персонажі наділені змогою пізнавати минуле через власні сні, марення або галюцинації. У такому разі від автора залежить, чи буде в самому тексті пряма вказівка на те, що зображене у творі минуле не є реальністю, а маревом, котре постає з глибин підсвідомості оповідача [6, с. 159].

Д. Пешорда в дисертації "Жанрові модифікації сучасного історичного роману" (2001) акцентує, що саме у ХХ ст. під впливом модерністських і постмодерністських дискурсів історичний роман істотно видозмінюється. Прикладом модерністської модифікації історичної прози дослідник вважає роман Маргеріт Юрсенар "Адріанові спогади", тоді як твори У. Еко, Д. Барта, М. Павича постають взірцевими витворами вже постмодерністської доби. Як зазначає Д. Пешорда, ми можемо вважати роман історичним за реалізації таких умов: 1) твір має бути романом, тобто відповідати основним вимогам романного жанру в цілому; 2) твір мусить містити певне ставлення до часу або ж певну концепцію історичного часу; 3) твір має бути в тематичному плані обов'язково пов'язаний із певними історичними подіями минулого, поміщаючи в них окремі людські долі [4, с. 4]. Автор дисертації виокремлює такі види модифікації історичного роману: класичний, романтичний, модерний і, зрештою, постмодерний. Останній вид Д. Пешорда закономірно визначає як найсучасніший і найактуальніший. Атрибутивними для такого роману є інтертекстуальність, відхід від літературних шаблонів, "<...> неприйняття великих утопічних проектів західної цивілізації і, відповідно, ставлення до історії як до "музею", у якому важливе й неважливе, далеке й близьке з минувшини нашої цивілізації мирно стоять поруч, бо мають однакову вартість, а їхня однакова вартість продиктована відсутністю центрального незаперечного авторитету, який міг би бути опорою у встановленні ієрархії" [4, с. 19]. Дослідник відзначає ігровий характер таких творів. Загалом, спосіб репрезентації історії у постмодерністському історичному романі імплікує довільну ревізію традиційних поглядів на природу та сенс історії, на значимість місця людини в ній.

З. Шевчук у дисертації "Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі" (2006) відзначає, що в сучасній історичній прозі тема часу проблематизується та увиразнюється через авторську гру з категоріями часу та простору – протяжністю, спрямованістю, лінійністю, перервностію [7, с. 5]. Дослідниця зазначає: "Обов'язковими для моделювання є справжні історичні персонажі, що виступають у різному ступені умовності: від дуже наближених до реальності (для створення історичного колориту), до виключно умовних, коли від реальної особи залишається тільки ім'я, наповнене авторською уявою, або епізодичних чи неперсоналізованих (загальні неперсоналізовані персонажі, згадка про історичних осіб, які самостійно у творі не виступають; традиційне епізодичне зображення або лише згадування; нетрадиційне епізодичне зображення, наповнене власними авторськими індивідуальними уявленнями; бурлескне заниження при зображенні; розширене зображення історичного персонажа, якому письменник вигадує нове життя; герої-"гібриди" – суміш справжніх історичних персонажів і авторської вигадки)" [7, с. 25]. Згідно із З. Шевчук, автори моделюють історію, зокрема за допомогою форм авторської суб'єктивності – таких, як вибір історичної доби, історії конкретної нації, залучення фантастичних і символічних елементів, ускладнення

нарративних стратегій. Такі авторські рішення додають "<...> можливість історіософського та індивідуального узагальнення; створюють ефект значущості, глибинного смислу заявленої презентації історії" [7, с. 26].

О. Бойніцька в дисертаційній роботі "Англійський історіографічний роман помежів'я ХХ–ХХІ століття: генеза та жанрові модифікації" (2016) відзначає явище актуалізації жанру історіографічного роману на межі ХХ–ХХІ ст. Історіографічний роман постає здебільшого як питомо англійський літературний жанр сучасності, хоча його зразки можна віднайти і в літературах Європи та Америки [2, с. 5]. З'ява історіографічного роману, який генетично сягає роману історичного, пов'язана з актуалізацією жанру історіографічного роману на концептом "кінця історії", що призводить до симулякризації образів минулого [2, с. 42]. Дослідниця вказує: "До інтересів традиційних історичних романістів автори історіографічних романів додали модерністські акценти на епістемології та онтології. Письменники <...> демонструють очевидну обізнаність із теоріями сучасних мислителів, повсякчас наголошуючи на труднощах звернення до минулого, як суспільного, так і особистого. <...> необхідно звернути увагу на <...> значущі відсутності в історичному дискурсі. Історіографічний роман перевизначає історію як "відкритий проект", що опирається будь-яким установленим наперед інституційним інтерпретаціям" [2, с. 131–132]. На відміну від історичних, історіографічні романи зазвичай репрезентують історію в децентрований спосіб, "асоційований радше з історією свідомості", а всім відомі історичні постаті в таких творах або взагалі відсутні, або фігурують як другорядні. Авторів історіографічного роману важить не докладний звіт про історичні події, а увага до малозначущих у контексті великої Історії "маленьких" персонажів, окремі історії яких можна долучити до історії загальної, тим самим привносячи до її розуміння інші акценти. Як вказує О. Бойніцька: "Історіографічний романіст нерідко ставить своїх персонажів у контекст не дуже масштабних, навіть маргінальних подій, або ж історична подія повністю випускається, підмінюючись іншою – символічною, карикатурною чи пародійною" [2, с. 127–128]. Загалом, питомою рисою історіографічного роману постає розмивання межі між реальним і вигаданим – факт і фікція мають рівноправний статус.

О. Романова, аналізуючи французький постмодерністський роман з історичною тематикою (на матеріалі роману П. Клоссовські "Бафомет") у монографії "Образ середньовіччя. Нариси про французький історичний роман" (2014), відзначає пародійність і домінування іронічної складової як одні з ключових авторських прийомів. Ці твори, однак, не полишені філософського начала та інтелектуальної гри, веденої з читачем: "... за простою історією криється дещо більше, ніж інтелектуальна гра. А саме пошук форми для нового змісту. Наприклад, пересмислення філософського надбання у пошуках митцем нової досконалої форми" [5, с. 81–82]. Авторка вказує, що сучасний історичний роман, попри свою на позір класичну форму, за своєю суттю може виявитись філософським або культурологічним есе [5, с. 82].

Принагідно до теорії сучасного історичного роману вітчизняні дослідники також відзначають історіософські стратегії авторів таких творів. Згідно з О. Пащенко, історіософія, на відміну від історії, не має на меті раціоналістично зобразити традиційну історію за причинно-наслідковою логікою. Історіософія "... прагне універсального закону та метаісторичного змісту, орієнтується на особливі, межові події. <...> їй властиве інтуїтивне переживання долі народів, естетичне та етичне осмислення основ історичного буття" [3, с. 6]. На відміну від філософії історії, історіософія не претендує на універсальність і об'єктивність трактування

історичних процесів, натомість осягнення історії відбувається автором інтуїтивно, ірраціонально та суб'єктивно. О. Пащенко зазначає: "Історіософія має на меті здійснювати естетичне й етичне розуміння історії, <...> розглядається як частина соціального міфу, який формує особливу реальність в універсальному сенсі" [3, с. 16]. Тож, йдеться про те, що історіософські інтенції почасти корелюють з намірами авторів постмодерністських історичних творів до ігрового переосмислення загальновідомих історичних процесів.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що більшість вітчизняних дослідників постмодерністського історичного роману відзначають його експериментальність, відхід авторів від інваріанту класичного історичного роману, переорієнтацію з наміру докладного відображення вагомих історичних подій та загальновідомих персонажів на інтерес до менш значущого з погляду традиційної історії. Ризоматична, децентрована структура постмодерністського твору імплікує також і поліцентричність зображеної в ньому історії та проявляється у тому числі в довільному переплетенні фактуального та фікціонального.

Список використаних джерел

1. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів / Т. В. Бовсунівська. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008.
2. Бойніцька О. С. Англійський історіографічний роман помешів'я ХХ–ХХІ століття: генеза та жанрові модифікації: дис. ... докт. філ. наук: 10.01.04 / О. С. Бойніцька. – К., 2016.

3. Пащенко О. Г. Історіософські концепції ars poetica О. Ольжича в контексті "Працької школи": автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.01.01 / О. Г. Пащенко. – К., 2014.

4. Пешорда Д. Жанрові модифікації сучасного історичного роману: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.01.06 / Д. Пешорда. – Л., 2001.

5. Романова О. В. Образ середньовіччя. Нариси про французький історичний роман / О. В. Романова. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014.

6. Сизоненко Н. Рівні актуалізації минулого в постмодерному історичному романі / Н. Сизоненко // Сучасні літературознавчі студії. – 2007. – № 4. – С. 157–163.

7. Шевчук З. В. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: 10.01.06 / З. В. Шевчук. – К., 2006.

References

1. Bovsunivska T. V. Osnovy teorii literaturnykh zhanriv / Tetiana Volodymyrivna Bovsunivska. – Kyiv, 2008. – 511 s.

2. Boynitska O. S. Anhliiskiy istoriografichnyi roman pomeshiv'ia XX–XXI stolittia: heneza ta zhanrovi modyfikatsii: dys. ... dokt. fil. nauk: 10.01.04. Kyiv, 2016. 417 s.

3. Pashchenko O. H. Istoriosofski kontseptsii ars poetica O. Olzhycha v kontekstii "Prazkoi shkoly": avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. fil. nauk: spets. 10.01.01. Kyiv, 2014. 20 s.

4. Peshorda D. Zhanrovi modyfikatsii suchasnoho istorichnoho romanu: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. fil. nauk: spets. 10.01.06. Lviv, 2001. 26 s.

5. Romanova O. V. Obraz serednovichchia. Narysy pro frantsuzkii istorichnyi roman. Cherkasy, 2014. 120 s.

6. Syzonenko N. Rivni aktualizatsii mynuloho v postmodernomu istorichnomu romanii // Suchasni literaturoznachchi studii. 2007. № 4. S. 157–163.

7. Shevchuk Z. V. Zasoby modeliuвання istorii v postmodernii ukrainskii prozi: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. fil. nauk: 10.01.06. Kyiv, 2006. 28 s.

Надійшла до редколегії 01.11.18

Savych O.V., Postgraduate Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

HISTORY IN THE POSTMODERNIST NOVEL: THE PERSPECTIVE OF UKRAINIAN LITERARY STUDIES

The article examines the recent theory on historical novel in postmodernist literature as presented in the scholarships of Ukrainian literary critics. The article sums up the features attributive to this genre as well as the peculiar modes of operating history in postmodernist fiction. Scientific interest in the methods of modeling history in literature is common for the contemporary literary studies. This is due to the fact that the actualization of history in literature undergoes gradual modifications, which require analysis and appropriate conceptualization. The parameters of the classical historic novel of the Walter-Scottish type, which had been formed during the Romantic era, were changed in the modernist literature and further influenced by the postmodern tendencies of deconstruction of the genre, irony, parody, pastiche etc.

We may conclude that the postmodernist historical novel is characterized by experimentation and reorientation from detailed reflection of significant historical events and well-known characters to the aspects that are less meaningful in terms of traditional history. The rhizomatic, decentralized structure of the postmodernist novel implies the polycentricism of the history depicted in it and also leads to the arbitrary intermingling of fact and fiction. As opposed to the historical novel, historiographic novels usually represent history in a decentralized way, were well-known historical characters are either absent or feature as secondary. The author of the historiographic novel does not aim to present the detailed report on historical events. On the contrary, the author's attention shifts to the modest and marginal in terms of the great History. Thus, author may emphasize other aspects of its interpretation.

Keywords: history, historical novel, postmodernism, contemporary Ukrainian literary studies.

УДК 821.161.2'04-1.09Величковський+82.02:7.034

Л. Семенюк, канд. філол. наук, доц.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк

"МАЙСТЕР МАЛИХ ФОРМ": ПРО МЕТАФІЗИКУ ТА БАРОКОВИЙ КОНСЕПТИЗМ ІВАНА ВЕЛИЧКОВСЬКОГО

Розглянуто творчість Івана Величковського в контексті стильових шкіл (течій) літератури українського бароко – метафізичної поезії та концептизму. З'ясовано, що епіграма, будучи поетичною візитівкою українського барокового поета, відкривала широкі можливості для використання концептів і передачі метафізичних сенсів. Іван Величковський демонструє не просто формальну вправність, а занурення у глибинні буттєві питання, що становили осердя метафізичної поезії того часу. Таке поєднання змістового та формального рівнів свідчить про стильовий феномен творчості поета, його належність до кола митців-метафізиків і до концептизму як стильової течії українського бароко.

Ключові слова: Іван Величковський, епіграма, курйозний вірш, концепт, концептизм, метафізична поезія, бароко, стильова течія.

Незмінний інтерес до постаті й творчого доробку поета Івана Величковського підтримується в українському літературознавстві вже близько 100 років, починаючи з розвідок С. Маслова, Є. Пеленського, В. Перетца, Д. Чижевського. Останній, як відомо, іменував його "майстром малих форм" і звернув особливу увагу на епіграматичну вправність поета-віртуоза кінця XVII ст. [10]. Із

того часу про творчі експерименти цього неординарного поета писали десятки вчених: Б. Бадрак, І. Бетко, К. Борисенко, О. Зосімова, В. Колосова та В. Крекотень, А. Мойсієнко, В. Шевчук та ін. Дослідників цікавили питання тематики, жанрових особливостей, образних домінант і художньої майстерності митця.